

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science
Volume 6 Issue 4, p. 245-261, April 2013

**DİNDARLIK BOYUTLARI VE DİN ÖĞRETİMİ: İLK VE
ORTAÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ
ÖĞRETİM PROGRAMLARI (2010) ÇERÇEVESİNDE BİR
ANALİZ**

*THE RELIGIOSITY DIMENSIONS AND RELIGIOUS EDUCATION: AN
ANALYSIS ACCORDING TO THE RELIGIOUS CULTURE AND ETHICS
KNOWLEDGE COURSE CURRICULUMS (2010)*

Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÇEKİN

Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü

Abstract

Religion is one of the important dimensions of social life. The role of religion in the modern world continues to attract attention both in the social sciences and within the public. As a system for human being, religion aims development of persons with every skill. Besides being individual, the religion is a social structure. For religious objectives, peoples have come together, shared same feelings, acted in the same way, understand social events similarly. Individually, religion becomes concrete itself with religiosity dimensions. Religiosity is a factor which influences people's feelings, thoughts and behaviors. Sociologists study religiosity of individuals, groups and societies. Religiosity is related with the intensity and consistence of practice of a person's (or group's) faith. Religiosity can be measured by asking people about their religious beliefs, behaviors and thoughts. Religiosity can be defined briefly as "a level of effect of religion on people's life". The Glock's theory about religiosity dimensions is the most accepted religiosity model in Turkey. Glock considered religiosity in five dimensions. These are ideological, ritualistic, experiential, intellectual and consequential dimensions. In this study, aimed the analyzing of how religiosity dimensions are involved in religious education in terms of course curriculums,

has been determined that curriculums of religion culture and ethics knowledge course included all religiosity dimensions with being different intensities.

Key Words: Religion, religiosity, religiosity dimensions, religious education, curriculum

Öz

Din, toplumsal hayatın önemli boyutlarından birisidir. Dinin modern dünyadaki rolü, sosyal bilimlerde ve de toplum içerisinde ilgi çekmeye devam etmektedir. İnsana yönelik bir sistem olarak din, her yeteneği ile insanların gelişmesini amaçlamaktadır. Din, hem bireysel hem de toplumsal yönü olan bir yapıdır. Dini amaçlar etrafında insanlar bir araya gelmekte, aynı duyguları paylaşmakta, aynı şekilde davranmakta, sosyal olayları benzer şekilde anlamaktadır. Din, bireysel olarak dindarlık boyutları ile kendini somutlaştırmaktadır. Dindarlık bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını etkileyen bir faktörlerden birisidir. Sosyal bilimciler ve sosyologlar bireylerin, grupların ve toplumların dindarlıklarını incelemektedir. Dindarlık, kişinin (ya da grubun) inancının gereklerini yerine getirmedeki yoğunluğu ve tutarlılığı ile ilişkilidir. Dindarlık, insanlara dini inançları, davranışları ve düşünceleri hakkında sorular sorularak ölçülebilir. Dindarlık kısaca "dinin insan hayatına etki seviyesi" şeklinde tanımlanabilir. Glock'un dindarlık boyutları hakkındaki teorisi, Türkiye'de en çok kabul gören dindarlık modelidir. Glock, dindarlığı beş boyutta ele almıştır. Bunlar; ideolojik (inanç) boyut, ayinsel (ibadet) boyut, tecrübe (deneyim) boyutu, bilgi (entelektüel) boyutu ve etki (sonuçsal) boyutudur. Söz konusu olan bu dindarlık boyutlarının ilk ve ortaöğretim seviyesindeki din öğretiminde nasıl ve ne şekilde yer aldığı öğretim programları çerçevesinde analiz edilmesinin amaçlandığı bu çalışmada, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarının (2010) farklı yoğunluklarda olmakla birlikte dindarlığın tüm boyutlarını içerdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, dindarlık, dindarlık boyutları, din öğretimi, öğretim programı

Giriş

Din, toplumsal hayatın önemli unsurlarından birisidir. İnsanları ilahi öğretilerin gösterdiği yola iletmeyi amaçlayan din kurumu, temel olarak insana yönelik bir sistemdir. İnsanın inanç, düşünce ve davranışlarını konu edinen bu sistem içerisinde insanın her yeteneği ile gelişmesi ve olgunlaşması amaçlanmaktadır. Din, bireysel olduğu kadar toplumsal yönü de olan bir yapıdır. Din kurumu etrafında insanlar bir araya gelmekte, aynı ilke ve öğretilere inanmakta, aynı duyguları paylaşmakta, aynı davranışları göstermekte, sosyal olay ve olguları benzer şekilde anlamaktadır.

Din başlı başına insanlara birçok toplumsal durum hakkında bir anlayış kazandırmaktadır (Armaner, 1980). Dinin bireye ve topluma olan yoğun etkisi, kişilerin anlam dünyalarını değiştirmesinin yanında toplumsal olarak da bazı grup

davranışlarını belirlemektedir. Belirli dini inançlar ve tutumlar, bireyin sosyal ilişkilerini, ahlaki davranış ve hükümlerini şekillendirmektedir (Özbaydar, 1970: 5). Çünkü din, insanın duygu, düşünce, irade, vicdan ve davranış gibi bütün kabiliyet ve eğilimlerine hitap etmektedir (Peker, 1990: 94).

İnsanların farklı dini inanç ve tecrübelerine sahip olması dinin tanımlanmasını güçleştirmiştir (Scobie, 1975: 7). Kişi, zaman, dinlerin çeşitliliği, dine farklı yaklaşımlar ve dinin kaynağı konusundaki tartışmalar dinin tanımını etkileyen faktörlerdir (Mehmedoğlu, 1999: 16). Diğer taraftan tanımlar belli bir amaca uygun her ne varsa onu vurgulamak için yapılırlar. Bu ilkeden hareketle pek çok filozof, sosyolog ve psikolog dine kendi bilimsel görüş açıları ve kavramları çerçevesinde yaklaşım açıklamaya çalışmışlar. Farklı bilim alanlarının dine yaklaşımı ve din tanımları şu şekildedir.

Felsefenin dine yaklaşımı genellikle iki şekildedir. Birincisi dini olmayan verilerden veya unsurlardan hareket ederek dini bir hükümü açıklamaya veya kanıtlamaya çalışma, diğeri ise doğrudan din fenomeninden yola çıkarak dinin temel hükümlerini açıklamaya çalışmadır. Filozofların din tanımlarında bu yaklaşımların izleri görülebilir. Kant'a göre din "ödevlerimizi Tanrı buyruğu olarak kabul edilmesi" demektir. Schelling'e göre "objektif görüş haline gelmiş spekülasyonlardır." Hegel göre "sonsuz Geist'in mutlak Geist olarak kendi mahiyetinin şuuru varmasıdır." Feuerbach göre "insandaki mutluluk hasretinin meydana getirdiği bir tasavvurdur." Dilthey'e göre ise din "görünmeyenle münasebettir." (Birand, 1959: 127).

İnsanın sosyal davranışları üzerinde belirleyici bir role sahip olan dinin sosyolojideki tanımları genellikle aslî (substantive) ve işlevsel (functual) olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Aslî tariflerde din sahip olduğu kutsal, müteal (aşkın), ilahi ve insanüstü gibi mana ve muhtevaya bağlı olarak; işlevsel tanımlarda ise birey ve toplum hayatında icra ettiği faaliyete göre tanımlanır (Robertson, 1970: 35-51). Yinger (1957: 12) dini, "bir grubun, insan hayatını ve mutluluğunu tehdit eden güçleri tanıma gibi meseleler ile mücadelede vasita olarak kullandığı uygulamalar ve inançlar sistemi" olarak tarif eder. Weber'e göre değer yargılarını ve tutumları belirleyen dindir. Weber dini yargıların ahlaki bir rasyonalizasyon yapılabildiği sürece etkili olduğunu ifade eder (Weber, 1993: 245). Wach'a (1995: 462) göre din "bütün insani mevcudiyetin beslendiği ve her bakımdan ona bağlı olduğu en derin kaynak olarak insan ve Tanrı beraberliğidir." Durkheim, dini, "kutsala inanan ve manevi bir birlik meydana getiren topluluğun belirli tören ve tapınmaları" diye tarif eder (Taplamacıoğlu, 1975: 66).

Diğer bilimlerde olduğu gibi din psikolojisinde de din fenomeni psikologların kendi amaçlarına uygun tariflerine göre şekillenmiştir. Din psikolojisinde dinle ilgili tanım, inceleme ve araştırmalar genellikle dinin bireysel yönü üzerinde toplanır. Bu alanın öncülerinde olan James'in din tanımı da dinin bireysel yönünü vurgular. Ona göre din, "fertlerin tek başlarına hayatlarında kutsal olarak kabul ettikleri şeylerle ilgili anlayışları çerçevesinde duyguları, fiilleri ve tecrübeleridir." (James, 1960: 50) Jung

(1999: 57-58) dini, “tecrübenin mantıkdışı gerçeklerine bağımlı olmak ve boyun eğmek” şeklinde tarif eder. Berger’e (1973: 34) göre ise din, “kutsal bir kozmos’un kendisi ile kurulduğu beşeri bir teşebbüstür.”

Birey ve toplum üzerinde felsefi, sosyolojik ve psikolojik açılardan incelenebilen din, bireysel planda dindarlık boyutları ile kendini somutlaştırmaktadır. Bireyin dindarlık durumu onun farklı açılardan duygu, düşünce ve davranışlarını etkileyen bir unsurdur. Bu makalede dini inancın doğurduğu dindarlık kavramı ve dindarlık boyutları incelendikten sonra dindarlık boyutlarının din öğretiminde nasıl ve ne şekilde yer aldığı öğretim programları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Dindarlık

Dinler, inanırları için bir yaşantı örneği sunarlar. Bir kişinin dindarlığı, inancı çerçevesinde ortaya koyduğu bireysel gerçekliği ile ilgilidir. Bireyin kutsal olana bağlılığı, hayatının her alanında bir şekilde dışa yansımaktadır (Subaşı, 2004: 97).

İnsanlar, dindarlığı farklı şekillerde algılar ve farklı şekillerde tanımlarlar (Yıldız, 2006). Tekin, dindarlığı “dinin insan hayatına nüfuz derecesi” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanım, dinin teorik, ibadet ve yaşama gibi bütün safhalarını içerisine almaktadır (Tekin, 2006: 53). Uysal’a (1995: 74) göre dindarlık, “İnançlı ya da her hangi bir dine mensup kişilerin dini yaşantıdır.” Köktaş (1993: 62-63) dindarlığın, “empirik bir konu olabilen, insanın mensup olduğu grubun uzlaşmasına uygun dini olarak nitelenebilen tutum, tecrübe, davranış tarzlarının bütünü” olarak algılanabileceğini ifade etmektedir. Subaşı (2002: 24) dindarlığı, “bireyin dinsel yapısıyla kurduğu bağlılık düzeyinin öznel ifadesi” olarak tanımlamaktadır. Okumuş’a (2004: 195) göre dindarlık; “İnsanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dini tutum, deneyim ve davranış biçimi, yani inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade eden ve inanç, bilgi, tecrübe, duygu, ibadet, etki organizasyon gibi boyutları olan bir olgudur.” Kirman’a (2004: 62) göre ise dindarlık, “Bir kişinin günlük hayatında dinin önemini ifade eden, kişinin dine inanma ve bağlanma derecesini gösteren bir kavramdır.” Sonuç olarak dindarlık, “dinin insan hayatına nüfuz derecesi” şeklinde tanımlanabilir.

Dindarlık Boyutları

Türkiye’deki dindarlık üzerine yapılan çalışmalar daha çok dinî hayatın gözlemlenmesiyle ilgilidir. Özellikle, Türkiye’deki değerleri göz önünde bulunduran ve bunları metodolojik bir çerçevede ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan ilki Mehmet Taplamacıoğlu’na (1962) aittir. Bu çalışmalar içerisinde Erdoğan Fırat (1977), Ünver Günay (1978/1999), Recep Yaparel (1987), Münir Koştaş, Kayhan Mutlu (1989), M. Emin Köktaş ve Mustafa Arslan (2004)’in çalışmaları da yer almaktadır (Yoğurtçu, 2009: 15). Müslüman dindarlığının ölçümüne ilişkin çalışmalarında, Glock, Lenski, King ve Hunt gibi araştırmacıların 1960’lı yıllarda yaptıkları çalışmalardan ve bulgularından yararlanılmıştır (Subaşı, 2004:100). Tüm bu çalışmalar arasında Türkiye’de en çok tercih edilen model Glock’un dindarlık

modelidir. Bunun nedeni Glock'un tüm dünya dinlerini inceledikten sonra modelini geliştirmesidir (Yıldız, 2006: 98). Glock dindarlığı beş boyutta ele almıştır. Bunlar; ideolojik (inanç) boyut (ideological dimension), ayinsel (ibadet) boyut (ritualistic dimension), tecrübe boyutu (experiential dimension), bilgi boyutu (intellectual dimension) ve etkileme boyutudur (consequential dimension) (Glock, 1998: 254).

1. *İnanç Boyutu*: Dindar insanın belirli inanç ilkelerini benimsemiş olduğu beklentisi, inanç boyutu ile ifade edilmektedir. Kapsam ve muhteva açısından bu ilkeler farklılaşabilir. Her dinin kurduğu bir inanç sistemi vardır ve inananlardan sistemin benimsenmesi beklenir. İncanın anlamı veya fonksiyonunun araştırılması bu boyut içerisinde yer alır (Köktaş, 1993: 53).

2. *İbadet Boyutu*: Bu boyut ile dinin içerisindeki bütün dinî pratikler ifade edilir. Çeşitli ayinler, dua, dinî törenlere katılma, oruç tutma gibi ibadetler, ibadet boyutu içerisinde yer alır (Glock, 1998: 268). Bu boyuttan elde edilecek veriler, ibadetin birey için hangi anlamları ifade ettiğinin anlaşılmasını sağlayabilir (Mehmedoğlu, 2004: 28).

3. *Tecrübe (Duygu) Boyutu*: Dinin tecrübe (duygu) boyutu; "nihaî gerçekliğe katılma"yı ya da "dinî bir duyguyu tecrübe etme"yi ifade eder. Bu boyutta, dinî inanç ve dinî ibadetle bağlantılı bir biçimde hassas ve daha az belirgin olan yaşantı şekilleri vardır (Mehmedoğlu, 2004: 28). Bu boyutun bileşenleri duygu, korku ya da vecd hali, huşu ya da mutluluk hissi olabilir (Köktaş, 1993: 45).

4. *Bilgi Boyutu*: Dinin bilgi boyutu, bireyin din ve kutsal kitap kaynaklı bilgilerini ifade eder. Yani dindar insanın birtakım dinî ilke ve emirleri bildiği düşünülür. Ancak, bu konuda unutulmaması gereken bazı noktalar vardır. Bu bilgiler, farklı din mensuplarında değişiklik gösterebilir. Ayrıca Tanrı'ya inanmayan bir kişi de dinî bilgi sahibi olabilir (Glock, 1998: 268). Dinî bilginin ölçümünde, dinî literatürü okumaya ayrılan zaman, dini bilgi konusundaki tutum gibi unsurları bilmek de önem taşır (Glock, 1998: 269-270).

5. *Etki Boyutu*: Bu boyut, insanın dinî inanç, pratik, tecrübe ve bilgisinin bütün dünyevî boyutlarının sonuçlarının özetlenmiş halidir (Köktaş, 1993: 45). Din, kurtuluş, ebedi hayat gibi vaatlerde bulunur. Manevî huzur, kaygı ve endişeden kurtulmak dinin birey üzerindeki olumlu etkileri arasında sayılabilir (Glock, 1998: 270).

Dindarlık Boyutlarının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) Öğretim Programlarındaki Durumunun Değerlendirilmesi

DKAB Öğretim Programları

Öğretim programı, eğitim sürecinde bir ders ile ilgili bireylerin elde etmesi hedeflenen bütün öğretim durumlarını içermektedir. Bu program farklı öğretim kademeleri içerisindeki değişik ders konularında yer alan tüm öğretim faaliyetlerini ifade etmektedir (Demirel, 2003: 6). Bir dersin öğretim programında öğrencilere kazandırılacak davranışların neler olduğu belirlendikten sonra bunlardan hangilerinin birlikte, birbirine benzer etkinlikler içinde öğretilbileceği ele alınır ve program hazırlanır. Öğretim programında yer alan hedef, içerik, eğitim durumu ve sınamaya

süreçleri; öğretim sürecini, öğretim etkinliklerini ve öğretmen davranışlarını etkilemektedir.

İlk ve Ortaöğretim DKAB Öğretim Programlarında son 30 yıl içerisinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Talim Terbiye Kurulu'nun 08.12.1981 gün ve 213 sayılı kararı ile "Din ve Ahlak Bilgisi Dersi" olarak birleştirilen ve 21.10.1982 tarih ve 139 sayılı karar ile adı "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" olarak değiştirilen dersin programı 28 Mart 1982 tarihli Tebliğler Dergisinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 1982'den sonra dersin programındaki ilk ciddi değişiklik, Talim Terbiye Kurulu'nun 28.02.1992 tarih ve 47 sayılı kararı ile gerçekleşmiş, İlk ve Ortaöğretim DKAB Öğretim Programları yenilenmiştir. 2000 yılına gelindiğinde ise İlköğretim DKAB Öğretim Programı kurulun 373 sayılı kararı gereğince tekrar değiştirilmiş ve 2000-2001 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Bu tarihten sonra İlköğretim DKAB Öğretim Programı 28.12.2006 tarih ve 410 sayılı karar ile bütünüyle yenilenmiştir. Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı ise 1992'den yaklaşık 13 yıl sonra kurulun 31.03.2005 tarih ve 16 sayılı kararıyla tamamen yeniden hazırlanarak yürürlüğe girmiştir (Kaymakcan, 2009: 33). Şuan uygulanmakta olan İlköğretim DKAB Öğretim Programı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 30.12.2010 gün ve 328 sayılı kararı ile, Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı ise kurulun 30.12.2010 gün ve 329 sayılı kararıyla 2011-2012 öğretim yılında bazı değişiklik ve ilavelerle uygulamaya başlanmıştır.

Programlarda din öğretiminin amacı; "yetişmekte olan nesle din hakkında doğru bilgi vermek, gençleri bilinçlendirmek, gençlerin, özellikle inanç ve hayat konusundaki tercihlerini özgür olarak yapabilmelerini sağlamak" şeklinde ifade edilmektedir. Bu amaca uygun olarak din öğretiminin, "öğrencinin akıl yürütme gücünü kullanarak varlıklar içindeki konumunu belirlemesine katkıda bulunacağı" söylenmektedir (MEB, 2010: 3; MEB, 2010a: 5). Din öğretiminde öncelikle dikkat edilmesi gereken hususların insana, düşünceye, hürriyete, ahlaki olana ve kültürel mirasa saygı temelinde olacağı vurgulanmaktadır. Bu beş temel gereği olarak din öğretiminin ezberletici ve nakilci bir yaklaşımla yapılmasının mümkün olmadığı, dünya ve insanın değişmekte olduğu ifade edilerek, din öğretiminde öğrencinin dini bilincinin gelişmesini sağlayacak şartları oluşturma ve öğrenciye hayatın problemlerini çözebilmesinde yardımcı olacak yolları gösterme" yaklaşımı benimsenmiştir (MEB, 2010: 5; MEB, 2010a: 6).

Dindarlık Boyutlarının Değerlendirilmesi

1. İnanç Boyutu

Her dinin inanç sisteminin temelinde ilahi bir varlığa inanmak gelir. Bu ilahi varlık zati nitelikleri olan bir Tanrıdır ve insan, yaratıcı varlık karşısındaki rolünü bu inanç esaslarıyla belirler (Glock, 1998). Dinin temeli de her şeyden önce yüce bir varlıkla ilişki kurma düşüncesine dayanır. Bu şekildeki bir dini yaşayış, kişinin tüm yaşamını etki altına alır. Dindar insan kendisini ilahi varlığa bağlayan ve dini hayatın özünü oluşturan inançlar taşır (Hökelekli, 1996: 74).

Dinin ve dindarlığın inanç boyutu DKAB öğretim programlarında en başta gelen ve önemsenen bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim öğretim programlarında yer alan öğrenme alanları¹ içerisinde “inanç” öğrenme alanı ilk sırada gelmektedir. Bu öğrenme alanı ilköğretim DKAB dersi içerisinde %19.2, ortaöğretimde ise %15.75 oranında yer almaktadır. İnanç kavramı ise öğretim programlarında şu şekilde açıklanmaktadır: “İnanç, bir tanrıya, kutsallaştırılan bir varlığa veya bir dine gönülden inanma ve bağlanma anlamına gelmektedir. Kutsal bir varlığa inanma dinlerin esasını oluşturur.” (MEB, 2010, 14; MEB, 2010a: 15)

İlk ve Ortaöğretim DKAB Öğretim Programlarında dinin inanç boyutu ile ilgili neler öğretildiği sorusu karşısında şunlar söylenebilir. İlköğretim DKAB Öğretim Programında “inanç” öğrenme alanı, “Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyorum?, Allah İnancı, Peygamberlere ve İlahî Kitaplara İnanç, Melek ve Ahiret İnancı, Kaza ve Kader” ünitelerinden oluşmaktadır (MEB, 2010, 14). Ünite başlıkları dikkate alındığında ilköğretim seviyesinde dinin inanç boyutu ile ilgili öğrencilere İslam inancının temel unsurları olan Allah’a, peygamberlerine, kitaplarına, meleklerine, ahirete inanma ile kaza ve kader konularının öğretildiği söylenebilir. Ortaöğretim DKAB Öğretim Programında ise “inanç” öğrenme alanı, “insan-din ilişkisini, Allah inancını, kaza ve kader konusu ile ahiret inancı” ile ilgili üniteleri içermektedir (MEB, 2010a: 15). Ortaöğretim seviyesinde dinin inanç boyutu ile ilgili olarak Allah, ahiret ve kaza ve kadere inanma konularının ön plan çıktığı görülmektedir. İnanç boyutu aynı zamanda dinin doktrinsel boyutunu oluşturur. Bu noktada dinde var olan temel inanç unsurlarını sistemli hale getirme ve akla dayalı bir şekilde açıklama çabaları vardır (Smart, 2001). Bu noktada inanç kavramı içinde yer alan çeşitli doktrinsel öğelerin öğretim programlarında sistemli bir şekilde yer aldığı da görülmektedir. Bu çerçevede dinin inanç boyutu ile ilgili olarak İlk ve Ortaöğretim DKAB Öğretim Programlarında İslam inancında iman esasları olarak ifade edilen Allah’a, peygamberlere, kitaplara, meleklerle, kaza ve kadere inanmaya yoğun olarak ve sistemli bir şekilde yer verildiği söylenebilir.

Diğer taraftan diğer dinlere ait inanç öğretilerine öğretim programlarında yer verilip verilmediği de incelenmelidir. İlköğretim DKAB Öğretim Programının “inanç” öğrenme alanı 8. sınıfta “Dinler ve Evrensel Öğütleri” adlı bir ünite bulunmaktadır. Bu ünite ile öğrencilerin; günümüzde yaşayan dinleri temel özellikleriyle tanıyacağı, İslam’ın dinler arasındaki yerini açıklayacağı, dinlerin ve İslam’ın evrensel öğütlerine örnekler vererek bunların insanlık için önemini fark edeceği ve farklı din ve inançlara hoşgörülü olacağı” ifade edilmekte ve bu üniteye konuların, günümüzde yaşayan İslamiyet, Hıristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm ve Budizm dinlerinin evrensel öğütleri ile sınırlandırılacağı vurgulanmaktadır (MEB, 2010: 65). Bu çerçevede “Dinler ve

¹ İlköğretim DKAB öğretim programı, “İnanç, İbadet, Hz. Muhammed, Kur’an ve Yorumu, Ahlak, Din ve Kültür” den oluşan altı öğrenme alanı üzerine yapılandırılmıştır. Ortaöğretim DKAB öğretim programı ise “İnanç, İbadet, Hz. Muhammed (s.a.v.), Vahiy ve Akıl, Ahlak ve Değerler, Din ve Laiklik, Din, Kültür ve Medeniyet” olmak üzere yedi öğrenim alanı çerçevesinde yapılandırılmıştır.

Evrensel Öğütleri” adlı ünite de diğer dinlerin inanç özellikleri hakkında öğrencilerin temel anlamda bilgi sahibi olacakları görülmektedir.

Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı “inanç” öğrenme alanı 9. sınıfını kapsayan ilk ünitesi “İnsan ve Din” dir. Bu başlık altında insanın evrendeki konumu ile din-insan ilişkisi, Allah-insan ilişkisi ve Allah inancı oldukça geniş bir şekilde yer almaktadır. Bu ünite de inanmanın çeşitli biçimleri konusu içerisinde Monoteizm, Politeizm, Gnostisizm, Agnostisizm ve Ateizm’den inanma şekilleri olarak bahsedilmektedir (MEB, 2010a: 19). Dinlerin inanç özellikleri ile ilgili Ortaöğretim DKAB Öğretim Programındaki diğer öğrenme alanı “Din, Kültür ve Medeniyet” tir. Bu öğrenme alanında diğer dinlerle ilgili olarak 12. sınıfta “Yaşayan Dinler ve Benzer Özellikleri” ünitesi bulunmaktadır. Bu ünite de kazanımlar açıklanırken ise; “Bu ünite ile öğrenci genel olarak günümüzdeki başlıca dinleri tanır. Vahye dayalı dinlerin tarihî gelişim sürecindeki genel özelliklerini ve kökensel ilişkilerini fark ederek örneklerle açıklar. Hinduizm, Budizm, Caynizm, Sihizm, Taoizm, Konfüçyanizm ve Şintoizmin genel özelliklerini açıklar. Geleneksel dinlerinin genel özelliklerini açıklar. Dinlerin inanç, ibadet ve ahlak özellikleri bulunduğunu fark eder. Dinlerdeki tanrı, ahiret, peygamberlik ve kutsal kitap inançlarını karşılaştırır. Dinlerdeki çeşitli ibadetleri benzer ve farklı yönleriyle karşılaştırır. Dinlerin ortak evrensel ahlak ilkelerinin neler olduğunu belirler. Toplumsal barış ve huzurun sağlanmasında inanca saygının önemini kavrar.” denilmektedir (MEB, 2010a: 59). Bu bağlamda Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı “inanç” öğrenme alanında öğrencilerin dinlerin inanç boyutu ile yoğun olarak bilgilendiği, bu konuda dinin inanç boyutunu ve farklı dinlerin inanç öğelerini değerlendirebileceği söylenebilir.

Dinin ve dindarlığın inanç boyutunun temel olarak ilahi bir varlığa inanmaya dayalı olduğu yukarıda ifade edilmişti. Ancak, Tanrı düşüncesi bireye, kültüre, inanca göre değişmekle birlikte Tanrı tasavvurunda yaratıcılık, ezellilik-ebedilik, adil olma, merhametli ve bağışlayıcı olma, sınırsız güç sahibi olma, her yerde olma, her şeyi bilme, hiçbir şeye benzetilememe gibi ortak noktalar vardır (Yıldız, 2007: 13). Bu konuda Allah inancının DKAB öğretim programları içerisinde nasıl yer aldığı da bakılmalıdır. İlköğretim DKAB Öğretim Programı “inanç” öğrenme alanı 5. sınıfta yer alan “Allah İnancı” başlıklı ünite de öğrencilerin; insanın akıllı ve inanan bir varlık olduğunun farkında olacağı, evrendeki düzenden hareketle yaratıcının varlığını açıklayacağı, Allah’ın bizi ve her şeyi yarattığının farkında olacağı, Allah’ın eşi ve benzeri olmadığını açıklayacağı ve Allah’ın her şeyi işittiği, bildiği, gördüğü ve her şeye gücünün yettiğinin farkında olacağı” ifade edilmekte ve ünite de insanın akıllı ve inanan bir varlık olma özelliği temel alınarak Allah’ın yaratıcı, yaşatıcı, gözetici olduğunun vurgulanacağı dile getirilmektedir (MEB, 2010: 42). Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı “inanç” öğrenme alanı 10. sınıf düzeyinde yer alan “Allah İnancı” başlıklı ünite de öğrencilerin; evrenden ve Kur’an’dan örneklerle Allah’ın varlığını ve birliğini delillendireceği, Allah’ın her şeyin yaratıcısı olduğunu fark edeceği ve Allah’ın insanları koruyup gözettiğini fark edeceği ifade edilmekte ve ünite de Allah’a iman konusunda Allah’ın zatî ve subûti sıfatlarına değinileceği, Allah’ın yaratıcı,

yaşatıcı, gözetici olduğu ve onunla iletişimin aracısız olarak dua, ibadet, tövbe ve Kur'an okuma ile gerçekleştirilebileceği dile getirilmektedir (MEB, 2010a: 39). Bu bağlamda İlk ve Ortaöğretim DKAB Öğretim Programlarında Allah inancı ile ilgili olarak; Allah'ın var ve bir olduğu, eşi ve benzeri olmadığı, her şeyin yaratıcısı olduğu, her şeyi işittiği, bildiği, gördüğü, her şeye gücünün yettiği, insanları koruyup gözettiği hususları ön plana çıkarılarak, O'nun yaratıcı, yaşatıcı, gözetici olmasının vurgulandığı görülmektedir.

2. İbadet Boyutu

Bir dine inanan kimse o dinin gerektirdiği bir takım uygulamaları gerçekleştirir. Bu faaliyetler bireyin inancının dışı yansımasıdır. Her türlü dua, ayin, kutsal kabul edilen davranışlar bu boyut içerisinde yer alır. Dinin ibadet boyutu, dini tutumun davranışa dayalı öğeleri olarak ifade edilebilir. Bu davranışlar kişinin dini tutumunu da yansıtır (Kaya, 1998: 47).

Dinin ve dindarlığın ibadet boyutu DKAB öğretim programlarında yer verilen önemli boyutlardandır. "İbadet" öğrenme alanı öğretim programlarındaki öğrenme alanları içerisinde ikinci sırada gelmektedir. Bu öğrenme alanı ilköğretim DKAB dersi içerisinde %22,6, ortaöğretimde ise %14,75 oranında yer almaktadır. Öğretim programlarında ibadet kavramı açıklanırken şu ifadelerle yer verilmiştir: "İbadet, Allah'ın buyruklarını yerine getirme, onun yarattığı bir insan olarak ona şükran ifade eden davranışlarda bulunmak, ona yönelme ve saygı davranışlarında bulunma demektir." (MEB, 2010, 15; MEB, 2010a: 15-16) İlk ve Ortaöğretim DKAB Öğretim Programlarında dinin ibadet boyutu ile ilgili neler öğretildiği sorusu ile ilgili olarak da şunlar söylenebilir. İlköğretim DKAB Öğretim Programında "ibadet" öğrenme alanı, "Temiz Olalım, İbadetler Konusunda Bilgilenelim, Namaz İbadeti, Oruç İbadeti, Zekât, Hac ve Kurban İbadeti" adlı ünitelerden oluşmaktadır (MEB, 2010, 15). Görüldüğü gibi ilköğretim seviyesinde dinin ibadet boyutu ile ilgili öğrencilere namaz, oruç, zekât, hac ve kurban ibadetleri hakkında bilgiler verilmektedir. Ortaöğretim DKAB Öğretim Programında ise "ibadet" öğrenme alanı, "Temizlik, İslam'da İbadetler, İslam'da İbadetlerde İlkeler ve İbadetlerin Faydaları ve Tövbe ve Bağışlama" adlı ünitelerden oluşmaktadır (MEB, 2010a, 16). Ortaöğretim seviyesinde ise dinin ibadet boyutu ile ilgili öğrencilere ibadete hazırlık olarak temizlik konusu ile İslam dinindeki ibadetler, ilkeleri ve faydaları aktarılmaktadır.

Dinin ve dindarlığın ibadet boyutu aynı zamanda dinler arasındaki farklılıkları da ortaya çıkaran bir görünüm içermektedir (Hökelekli, 1996: 74). Bu bağlamda diğer dinlerdeki ibadete ilişkin bilgilere DKAB öğretim programlarında yer verilmediği de incelenmelidir. İlköğretim DKAB Öğretim Programında "ibadet" öğrenme alanının genel amaçları şu şekilde ifade edilmektedir: "Öğrenciler, bu öğrenme alanıyla genel olarak ibadetlerin yerine getirilmesinde temizliğin önemini, elbise ve çevre temizliği ile sağlık arasındaki ilişkiyi, iç temizliğin nasıl gerçekleştiğini, Allah'ın temiz olanları sevmesinin sebebini kavrar; İslam'daki namaz, oruç, zekât, hac ve kurban gibi ibadet türlerini ve salih amelleri tanır; ibadethanelerin toplumun birlik

ve bütünlüğü açısından önemini kavrar, insanların, din vicdan ve ibadet hürriyetine saygı duyar; laikliğin din, vicdan ve ibadet hürriyetinin güvencesi olduğunu açıklar. İbadetlerin bireysel ve toplumsal faydalarının bulunduğu bilincine varır.” (MEB, 2010: 15). Bu ifadeler çerçevesinde ilköğretim seviyesinde sadece İslam inancındaki ibadetlere ait bilgilerin öğretiminin amaçlandığı, diğer dinlerdeki ibadetler konusunda herhangi bir öğretimin hedeflenmediği görülmektedir.

Diğer taraftan Ortaöğretim DKAB Öğretim Programında “ibadet” öğrenme alanının genel amaçları ise şu şekilde ifade edilmektedir: “Öğrenciler bu öğrenme alanıyla genel olarak niçin ibadet edildiğini ve ibadetlerin türlerini kavrayarak ibadetlerde temizliğin şart olduğunu, bunun için gerekli hazırlıkları yapmanın, inanç ve ibadet ilişkisinin bilincine varır. Her iyi davranışın ibadet olduğunu, ibadetlerin bireysel ve toplumsal faydalarının bulunduğunu kavrar. Ayrıca İslam'daki ve diğer dinlerdeki ibadet şekillerini tanır ve ibadet mekânlarına, kutsal günlere ve bayramlara saygı duyar. Çevresindeki diğer dinleri öğrenmeye yönelik etkinliklerde bulunur.” (MEB, 2010: 16). Bu amaçlar çerçevesinde ortaöğretim seviyesinde çeşitli dinlere ait ibadetler konusunda öğrencilere diğer dinlerdeki ibadetler hakkında temel bilgiler verildiği, diğer dinlerin ibadet yerleri, kutsal günleri ve bayramları hakkında öğrencilerin bilgi sahibi olmasının ve bunlara saygı duymalarının amaçlandığı söylenebilir.

Dinin ibadet boyutu ile ilgili kişinin ibadet esnasında çoğunlukla Yüce Varlıkla iletişim kurma çabasının ön plana çıktığı ifade edilmektedir (Smart, 2001). Bu iletişim ise belirli söz, jest ve davranışlar şeklinde ortaya çıkabilir. DKAB öğretim programlarına bu çerçeveden bakıldığında, Ortaöğretim DKAB Öğretim Programında “ibadet” öğrenme alanı 10. sınıfta yer alan “İslam'da İbadetler” başlıklı ünite, namaz, oruç ve zekât gibi ibadetlerin yanı sıra İslam inancında *iyi işler yapma, güzel davranışlarda bulunma ve çalışmanın da ibadet kavramı içinde olduğu* vurgulanmaktadır (MEB, 2010a: 40). Ayrıca, kişinin dua ile Yüce Varlıkla iletişime geçmesi anlamında duanın da dinin ibadet boyutu içinde değerlendirilebileceği dile getirilmektedir (Koç, 2004). Dinin ve dindarlığın önemli parçası olan dua, DKAB öğretim programlarında yer verilen bir kavramdır. Dua konusuna öğretim programları içerisinde ilköğretim seviyesinde “ibadet” öğrenme alanında 5. sınıftaki “İbadet Konusunda Bilgilenelim” başlıklı ünite yer verilmiştir. Bu ünite ile öğrencilerin “dua etmenin anlamını örneklerle yorumlayacağı, niçin ve nasıl dua edilmesi gerektiğini açıklayacağı, Kur'an'dan, Hz. Muhammed'in sözlerinden ve kültürümüzden dua örnekleri vereceği dile getirilmektedir (MEB, 2010a: 43). Dua konusuna Ortaöğretim DKAB Öğretim Programında ise “inanç” öğrenme alanında 10. sınıftaki “Allah İnancı” başlıklı ünite yer verilmiştir. Dua bu ünite Allah ile bir iletişim aracı olarak ifade edilmekte, diğer ibadetler ve dua ile kişinin yaratıcısı ile aracısız bir iletişime geçebileceği vurgulanmaktadır (MEB, 2010a: 39).

3. Duygu Boyutu

Sevgi, korku, neşe, ümit gibi günlük hayatımızda karşılaştığımız duygular dini yaşayışımıza, inanç ve davranışlarımıza yön verir. Dine ait bu duygular güvenlik, sevgi, kendine saygı, ölüm korkusunun giderilmesi gibi ihtiyaçlardan ortaya çıkar (Konuk, 1994: 15). Din ve dinle ilgili konulara ilgi duyma ya da duymama, bunları sevmeme ya da sevmeme gibi durumlar dini yaşayış içinde gösterilen duygusal tepkilerdir. Dindarlık kapsamında oluşan bu duygular uzun sürelidir. Edinilen dinle ilgili bilgiler zaman içinde değişiklik gösterebilir, ancak duygu boyutunun değişmesi zordur. Hissedilen bu duyguların önceki yaşayışlarla da ilişkisi vardır. Olumlu duygulara sahip olan bireyler dini yaşantıdan mutluluk duyarken, olumsuz düşüncelere sahip olanlar sıkıntı duyar (Kaya, 1998: 46). Yüce varlıkla kurulan iletişimde duygu boyutu önemli bir yer tutar. Dinin duygu boyutu olmadan diğer boyutlar tek başına yeterli değildir (Yıldız, 2006: 92).

Dinin ve dindarlığın duygu (tecrübe) boyutu DKAB öğretim programlarında yer verilen bir boyuttur. Bu boyuta öğretim programlarında "ibadet" öğrenme alanı içerisinde yer verilmiştir. İlköğretim DKAB Öğretim Programı "ibadet" öğrenme alanında dinin duygu boyutu ile ilgili öğrencilere ibadet duygusunun sağlıklı bir şekilde verilmesinin, ortaöğretimde ise öğrencilerde ibadet duygusunun sağlıklı bir şekilde doyurulmasının amaçlandığı ifade edilmektedir (MEB, 2010, 15; MEB, 2010a: 16). "İbadet" öğrenme alanında ibadetlerin duygu boyutu ile ilgili namaz, oruç, hac ve zekât ile ilgili ünitelerde bu ibadetlerin duygusal boyutu ile ilgili kazanımlara yer verilmiştir. Örneğin, İlköğretim DKAB Öğretim Programında 6. sınıfta yer alan "Namaz İbadeti" başlıklı ünite de öğrencilerin bu ünite ile *namazın, kişinin duygu dünyası üzerindeki etkisini açıklayacağı* ifade edilmekte ve namaz ibadetinin, Allah'a karşı sevgi, saygı ve şükran duygularının ifadesi olma yönünün vurgulanması gerektiği dile getirilmektedir (MEB, 2010: 49). Aynı şekilde İlköğretim DKAB Öğretim Programında oruç, hac, zekât ve kurban ibadetleri ile ilgili ünitelerde öğrencilerin bu ibadetlerin *birey ve toplum üzerindeki etkilerini açıklayacağı* ifade edilmekte ve bu ibadetler ile ilgili derslerde *öğrencilerin yaşamış oldukları somut tecrübelerinde yararlanılması gerektiği* vurgulanarak, derslerde öğrencilerin kendilerinin ya da çevrelerinde gördükleri kişilerin ibadet esnasında yaşadıkları duygusal durumu yorumlamaları üzerinde durulmaktadır.

Diğer taraftan Ortaöğretim DKAB Öğretim Programında dinin duygu (tecrübe) boyutu ile ilgili 11. sınıf düzeyindeki "İslam'da İbadetlerde İlkeler ve İbadetlerin Faydaları" başlıklı ünite ile öğrencilerin ibadetlerin bireye iç huzuru sağladığını ve kendine güveni geliştirdiğini fark edeceği ifade edilmekte ve bu ünite de öncelikle verilecek değerler arasında *güven, sorumluluk, doğruluk ve samimiyet* sayılmaktadır (MEB, 2010a: 47). Ayrıca 12. sınıftaki "Tövbe ve Bağışlama" isimli ünite ile öğrencilerin; *tövbe ve bağışlama eylemlerinin tamamen kendi iç dünyası ile ilgili olduğu sonucuna varacağı, tövbe yoluyla iç dünyasını Allah'a nasıl açacağını fark edeceği, tövbe ve bağışlamanın sevgi temelli bir eylem olduğunu fark edeceği, tövbe ve bağışlamanın Allah'a, insanlara ve bütün*

varlıklara karşı sevgi ve yakınlık kazandıracağını öğreneceği ve tövbe ve bağışlamanın verdiği huzur ve mutluluk duygusunu yaşayacağı dile getirilmektedir (MEB, 2010a: 54).

4. Bilgi Boyutu

Dinin ve dindarlığın bilgi boyutu kişinin dinle ilgili birtakım bilgilere sahip olmasını ifade etmektedir. Din konusundaki bu bilgiler aile, okul, kitle iletişim araçları, cami, din görevlileri ve çevredeki diğer kimselerden alınabilir. Dini tutumun belirleyicisi bu bilgilerdir. Kişinin bir dinle ilgili fikirleri, duyguları ve yaklaşımı öğrendiği bu bilgiler doğrultusunda ortaya çıkar (Kaya, 1998: 46). Dini yaşayışın bilgiye bağlı olarak şekillenmesinden dolayı dinler, o dine inanan kimselerin dinin inanç sistemleri hakkında bilgi sahibi olmasını ister. Dinin bilgi boyutu; inanç, uygulama ve yaşantılarla da ilişkilidir (Glock, 1998).

Dinin ve dindarlığın bilgi boyutu diğer boyutlar ile karşılaştırıldığında insanın inandığı din hakkında inanç, ibadet, ahlak ve değer alanlarında bilmesi gerekenler olması cihetiyle daha kapsamlı bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu boyutun DKAB öğretim programlarında nasıl yer aldığı ise öğretim programlarının nasıl yapılandırıldığı ile ilgilidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi İlköğretim DKAB Öğretim Programı; “inanç, ibadet, Hz. Muhammed, Kur’an ve yorumu, ahlak, din ve kültür”den oluşan altı öğrenme alanı üzerine yapılandırılmıştır (MEB, 2010: 13). Bu yapılandırma çerçevesinde ilköğretim seviyesinde öğrencilerin dinin bilgi boyutu ile ilgili “inanç” öğrenme alanında Allah, peygamber, ilahî kitap, melek, ahiret İnancı ile kaza ve kadere ait bilgileri; “ibadet” öğrenme alanında namaz, oruç, zekât, hac ve kurban ibadetlerini; “Hz. Muhammed” öğrenme alanında Hz. Peygamberi, hayatını, ailesini ve örnek hayatını; “Kur’an ve yorumu” öğrenme alanında Kur’an-ı Kerim’i, onun temel eğitici nitelikleri ile ana konularını; “ahlak” öğrenme alanında İslam’ın emrettiği ve sakınılmasını istediği değer ve davranışları; “din ve kültür” öğrenme alanında aile, vatan ve millet gibi kültürümüze ait değerler ile dinlerin evrensel öğütlerini öğrenmeleri amaçlanmaktadır (MEB, 2010: 14-18).

Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı ise “inanç, ibadet, Hz. Muhammed (s.a.v.), vahiy ve akıl, ahlak ve değerler, din ve laiklik, din, kültür ve medeniyet” olmak üzere yedi öğrenim alanı çerçevesinde yapılandırılmıştır (MEB, 2010a: 14). Bu çerçevede ortaöğretim seviyesinde öğrencilerin dinin bilgi boyutu ile ilgili “inanç” öğrenme alanında Allah ve ahiret İnancı ile kaza ve kadere ait bilgileri; “ibadet” öğrenme alanında İslam’da ibadetler, ibadetlerde ilkeler, ibadetlerin faydaları ile tövbe ve bağışlama konularını; “Hz. Muhammed” öğrenme alanında Hz. Peygamberi, hayatını, örnek oluşu ile O’nu anlamayı; “vahiy ve akıl” öğrenme alanında dinde vahiy ve aklın önemini, Kur’an’ı anlama ilkelerini, yorum farklılıklarının dinle olan ilişkisini ve birlikte yaşama kültürünü; “ahlak ve değerler” öğrenme alanında din-değer ilişkisini, kişisel ve toplumsal gelişim için değerlerin önemini, hak ve özgürlüklerin kullanımını, barış içinde yaşamayı, affetme ve bağışlamayı; “din ve laiklik” öğrenme alanında Atatürk’ün dine bakış açısını, dinin yozlaştırılması karşısındaki tutumunu, din devlet ayrımını, laikliğin din ve vicdan özgürlüğünün güvencesi olduğunu,

Atatürk'ün dinin doğru anlaşılmasına yönelik faaliyetlerini ve öğretimde birliğin sağlanmasının önemini; “din, kültür ve medeniyet” öğrenme alanında Türklerin Müslüman oluşunu ve İslam medeniyetine katkılarını; din-bilim ilişkisini, İslam'da doğru bilginin kaynaklarını, müslümanların akla ve bilime verdikleri önemi ve insanlığa bu konudaki katkılarını, İslam'da güzellik ve estetiğin bir değer olduğunu, dinlerdeki ortak özellikleri ve farklı inançlara saygı duymayı öğrenmeleri amaçlanmaktadır (MEB, 2010a: 15-19).

5. Etki Boyutu

Dinin ve dindarlığın etki boyutu insanın yaşamı içerisinde dinden etkilenme durumlarını içermektedir. Bazen bu etkiler çok somut iken bazen de soyut bir nitelik taşıyabilir. Manevi huzur ve güven duygusu sağlama, sosyal çevre oluşturma, çeşitli endişe ve korkulardan, ümitsizlikten kurtarma, zorluklarla baş etme gücü verme, gelecekle ilgili ebedi hayatta mutluluğu yakalama, daha iyi şartlarda bir yeniden doğuş gerçekleştirmeyi bekleme vb. bu etkilere örnek olarak sayılabilir (Glock, 1998). Söz konusu bu etkiler insanın inanç, duygu ve davranışsal yönleri ile ilişki içerisinde. İnsan için çok yönlü etkilere sahip olan dinin ve dindarlığın etki boyutu DKAB öğretim programlarında inanç, ibadet ve ahlak öğrenme alanlarında farklı ünitelerde yer verilen bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin ilköğretim programı içindeki “inanç” öğrenme alanında Allah’a, peygamberlere, kitaplara, kaza ve kadere inanma ilgili ünitelerde, ünite konuları hakkında öğrencilerin somut deneyimlerinden yararlanılması hususu sıkça vurgulanmaktadır (MEB, 2010: 42, 48, 54, 60). “İbadet” öğrenme alanında ise namaz, oruç, zekât, hac ve kurban ile ilgili ünitelerde öğrencilerin bu konularla ilgili çevrelerinde şahit oldukları kişi ve olayları yorumlamaları istenmekte, dinin ibadet eden kişi üzerindeki etkisini değerlendirmeleri amaçlanmaktadır (MEB, 2010: 43, 49, 55, 61). Ayrıca, dinin inanan insanın davranışları üzerindeki etkisi ile ilişkili olarak ilköğretim DKAB Öğretim Programındaki “ahlak” öğrenme alanının da dinin etki boyutu ile ilgili önemli öğretim içeriğine sahip olduğu görülmüştür. Bu öğrenme alanında dinin sosyal hayattaki insan davranışlarını kontrol etme ve iyi yöne yönlendirme etme etkisi hakkında öğrencilerin somut tecrübelerinin önemsendiği ifade edilmektedir. Örnek olarak 4. sınıf “ahlak” öğrenme alanında yer alan “Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik” başlıklı ünite, sevgi ve sevmenin İslam’ın bir düsturu olduğu vurgulanmakta ve öğretim içerisinde öğrencilerin bu kavram ile ilgili somut tecrübelerini yorumlamaları önerilmektedir (MEB, 2010: 40). “Ahlak” öğrenme alanında da “Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım”, “İslam’ın Sakınılmasını İsteddiği Bazı Davranışlar”, “Din ve Güzel Ahlak” ve “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” başlıklı ünitelerde de İslam’ın ahlak ilkelerine öğretim içeriğinde yer verilmekte ve bu ilkelerin insan davranışlarına etkisi konusunda öğrencilerinin somut deneyim ve tecrübelerinden yararlanılması gerektiği ifade edilmektedir (MEB, 2010: 46, 52, 58, 64).

Sonuç

Dindarlık boyutlarının ilk ve ortaöğretim seviyesindeki din öğretiminde nasıl yer aldığına öğretim programları çerçevesinde analiz edilmesinin amaçlandığı bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. İlk ve Ortaöğretim DKAB Öğretim Programlarında farklı yoğunluklarda olmakla birlikte dindarlığın tüm boyutlarına yer verildiği görülmüştür.

2. Dindarlığın inanç boyutu DKAB öğretim programlarında yoğunluk olarak önde gelen boyut durumundadır. Bu boyut ile ilgili olarak Allah'a, peygamberlere, kitaplara, meleklerle, kaza ve kadere inanma şeklinde İslam inancında ifade edilen iman esaslarına İlk ve Ortaöğretim DKAB Öğretim Programlarında sistemli bir şekilde yer verilmiştir. Diğer dinlere ait inanç öğretilerine öğretim programlarında yer verilip verilmediği hususunda ise İlköğretim DKAB Öğretim Programının "inanç" öğrenme alanı ile diğer dinlerin inanç özellikleri hakkında öğrencilerin temel anlamda bilgi sahibi olacakları ve ortaöğretimdeki "inanç" öğrenme alanı ile de öğrencilerin dinlerin inanç boyutu hakkında yoğun olarak bilgileneceği, bu konuda dinin inanç boyutunu ve farklı dinlerin inanç öğelerini değerlendirebileceği söylenebilir. Allah inancının DKAB öğretim programları içerisinde nasıl yer aldığı ile ilgili olarak da İlk ve Ortaöğretim DKAB Öğretim Programlarında, Allah'ın var ve bir olduğu, eşi ve benzeri olmadığı, her şeyin yaratıcısı olduğu, insanları koruyup gözettiği hususları ön plana çıkarılarak, O'nun yaratıcı, yaşatıcı, gözetici olmasının vurgulandığı tespit edilmiştir.

3. Dindarlığın ibadet boyutu DKAB öğretim programlarında yer verilen önemli boyutlardandır. "İbadet" öğrenme alanı öğretim programlarındaki öğrenme alanları içerisinde ikinci sırada gelmektedir. İlköğretim seviyesinde dinin ibadet boyutu ile ilgili öğrencilere İslam inancında yer alan namaz, oruç, zekât, hac ve kurban ibadetleri hakkında bilgiler verilmektedir. Ortaöğretim seviyesinde ise dinin ibadet boyutu ile ilgili öğrencilere ibadete hazırlık olarak temizlik konusu ile İslam dinindeki ibadetler, ilkeleri ve faydaları aktarılmaktadır. Diğer dinlerdeki ibadete ilişkin bilgilere DKAB öğretim programlarında yer verilip verilmediği ile ilgili olarak; ilköğretim seviyesinde sadece İslam inancındaki ibadete ait bilgilerin öğretiminin yapıldığı ve diğer dinlerin ibadetleri konusunda herhangi bir öğretimin hedeflenmediği; ortaöğretim seviyesinde ise öğrencilere diğer dinlerdeki ibadetler hakkında temel bilgiler verildiği, diğer dinlerin ibadet yerleri, kutsal günleri ve bayramları hakkında öğrencilerin bilgi sahibi olmasının ve bunlara saygı duymalarının amaçlandığı görülmüştür.

4. Dindarlığın duygu (tecrübe) boyutuna öğretim programlarında "ibadet" öğrenme alanı içerisinde yer verilmiştir. Bu öğrenme alanında ilköğretim seviyesinde dinin duygu boyutu ile ilgili öğrencilere ibadet duygusunun sağlıklı bir şekilde verilmesinin, ortaöğretimde ise öğrencilerde ibadet duygusunun doğru bir şekilde doyurulmasının amaçlandığı ifade edilmektedir (MEB, 2010, 15; MEB, 2010a: 16). "İbadet" öğrenme alanında ibadetlerin duygu boyutu ile ilgili namaz, oruç, hac ve zekât ile ilgili ünitelerde, bu ünite ile öğrencilerin *namazın, kişinin duygu dünyası*

üzerindeki etkisini açıklayacağı, ibadetlerin bireye iç huzuru sağladığını ve kendine güveni geliştirdiğini fark edeceği gibi ibadetlerin duygusal boyutu ile ilgili kazanımlara yer verildiği tespit edilmiştir.

5. Dindarlığın bilgi boyutu ise DKAB öğretim programlarının yapılandırılma durumu ile ilgilidir. “İnanç, ibadet, Hz. Muhammed, Kur’an ve yorumu, ahlak, din ve kültür” şeklinde altı öğrenme alanı üzerine yapılandırılmış olan İlköğretim DKAB Öğretim Programında dinin ve dindarlığın bilgi boyutu ilköğretim seviyesinde bu öğrenme alanlarının içerikleri ile, “inanç, ibadet, Hz. Muhammed (s.a.v.), vahiy ve akıl, ahlak ve değerler, din ve laiklik, din, kültür ve medeniyet” olmak üzere yedi öğrenme çerçevesinde yapılandırılmış olan Ortaöğretim DKAB Öğretim Programında dinin ve dindarlığın bilgi boyutu da bu öğrenme alanlarının içerikleri ile sınırlı olduğu düşünülmektedir.

6. Dindarlığın etki boyutunun ise DKAB öğretim programlarında inanç, ibadet ve ahlak öğrenme alanlarındaki farklı ünitelerde yer verilen bir boyut olduğu tespit edilmiştir. İlköğretim programı içindeki “inanç” öğrenme alanında Allah’a, peygamberlere, kitaplara, kaza ve kadere inanma ilgili ünitelerde, ünite konuları hakkında öğrencilerin somut deneyimlerinden yararlanılması hususunun yoğun olarak vurgulanması ve “ibadet” öğrenme alanında ise dinin ibadet eden kişi üzerindeki etkisini derslerde öğrencilerin değerlendirmelerinin önemsenmesi, dinin etki boyutunun öğretim programlarında gözetilen bir boyut olduğunu göstermektedir. Ayrıca dinin inanan insanın davranışları üzerindeki etkisi ile ilişkili olarak ilköğretim DKAB Öğretim Programındaki “ahlak” öğrenme alanının da dinin etki boyutu ile ilgili önemli öğretim içeriğine sahip olduğu görülmüştür. Bu öğrenme alanında dinin sosyal hayattaki insan davranışlarını kontrol etme ve iyi yöne yönlendirme etkisi hakkında öğrencilerin somut tecrübelerinin önemsendiği ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

- ARMANER, N. (1980). *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- BERGER, P. L. (1973). *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*, New York: Garden City.
- BİRAND, K. (1959). “Dinin Mahiyeti Üzerine”, *AÜİFD*, VI/1-4, Ankara, 120-134.
- DEMİREL, Ö. (2003). *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara: Pegema Yayınları.
- GLOCK, C. Y. (1998). *Dindarlığın Boyutları Üzerine*, çev. Günter Kehrer, *Din Sosyolojisi*, Derleyenler: Yasin Aktay, M. Emin Köktaş, İstanbul: Vadi Yayınları.
- HÖKELEKLİ, H. (1996). *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- JAMES, W. (1960). *The Varieties of Religious Experience*, London: Collins.
- JUNG, C. G. (1999). *Keşfedilmemiş Benlik*, çev. Canan Ener Sılay, İstanbul: İlhan Yay.

- KAYA, M. (1998). *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Samsun: Etüt Yayınları.
- KAYMAKCAN, R. (2009). *Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri*, İstanbul: DEM Yayınları.
- KİRMAN, M. A. (2004). *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- KOÇ, M. (2004). *Ergenlik Döneminde Dua ve İbadete Yönelik Tutum ve Davranışlar Üzerine Bir Saha Araştırması*, Çorum Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3(6), 147-178.
- KONUK, Y. (1994). *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KÖKTAŞ, M. E. (1993). *Türkiye’de Dinî Hayat*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- MEB (2010). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- MEB (2010a). *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- MEHMEDOĞLU, A. U. (1999). *Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (İstanbul Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- MEHMEDOĞLU, A. U. (2004). *Kişilik ve Din*, İstanbul: DEM Yayınları.
- OKUMUŞ, E. (2004), “Bir Din İstismarı Olarak Gösterişçi Dindarlık”, *İslamiyat*, 5 (4), 193-205.
- ÖZBAYDAR, B. (1970). *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul.
- PEKER, H. (1990). “Suçlularda Dini Davranışlar”, *OMUİFD*, IV, Samsun, 93-123.
- ROBERTSON, R. (1970). *The Sociological Interpretation of Religion*, Basil Blackwell.
- SCOBIE, E. W. (1975). *Psychology of Religion*, London: Batsford Publication.
- SMART, N. (2001). *Din ve Beşeri Tecrübe*, çev. A. İ. Yitik, İzmir: Tibyan Yayıncılık.
- SUBAŞI, N. (2002), “Türkiye Dindarlığı, Yeni Tipolojiler”, *İslamiyat*, 5 (4), 17-40.
- SUBAŞI, N. (2004). *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, İstanbul: İz Yayınları.
- TAPLAMACIOĞLU, M. (1975). *Din Sosyolojisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- TEKİN, M. (2006). “Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Dindarlık Olgusu Sempozyumu (25-26 Aralık 2004, İstanbul)*, Editor: Hayati Hökelekli, Bursa: Kur’an Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- UYSAI, V. (1995). “İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma”, *İslami Araştırmalar*, 8 (3-4), 263-278.

-
- WACH, J. (1995). *Din Sosyolojisi*, çev. Ünver Günay, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- WEBER, M. (1993). *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- YILDIZ, M. (2006). *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*, İzmir: DEÜ İlahiyat Vakfı Yayınları.
- YINGER, J. M. (1957). *Religion, Society and the Individual, An Introduction to the Sociology of Religion*, New York.
- YOĞURTÇU, F. (2009). *Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adapazarı.